

L.Budņiks, K. Kozlovskis (zinātniskais vadītājs)

LATVIJAS PENSIJU SISTĒMAS EFEKTIVITĀTES ANALĪZE

Pētnieciskā raksta galvenais mērķis ir izvērtēt Latvijas pensiju sistēmas otrā un trešā līmeņa trūkumus un priekšrocības. Latvijas pensiju sistēmas efektivitātes analīzei ir izstrādāts matemātisks modelis, ar kuru var modelēt nākotnes pensionāra pensijas apjomu ar noteiktu precizitāti.

Latvijas pensiju sistēmu regulē šādi likumi: „Par valsts pensijām”, „Valsts fondēto pensiju likums” un „Par privātajiem pensiju fondiem”. Latvijas pensiju sistēma balstās uz valsts sociālajām obligātajām apdrošināšanas iemaksām (turpmāk - VSOI), pamatojoties uz kurām tiek izrēķināts pensijas apjoms. Šādu iemaksu galvenais princips ir jo vairāk „sociālā nodokļa” tiek samaksāts, jo lielāks ir pensijas apjoms. Latvijas pensiju sistēma iedalās trijos līmeņos.

Pirmais nefondētais pensiju līmenis ir domāts esošo pensionāru pensiju izmaksām un balstās uz solidaritātes principa. Tas nozīmē, ka šodienas darbaspējīgie un nodokļus maksājošie iedzīvotāji ar savām VSOI finansē pensiju izmaksas. Pēc attiecīgajiem likumdošanas aktiem uz 1.līmeņa pensiju izmaksām tiek novirzīts 18% no darba ņēmēja bruto algas.

Otrais valsts fondēto pensiju līmenis paredz daļu no VSOI ieguldīt Latvijas teritorijā strādājošos licencētos pensiju fondos papildus kapitāla uzkrāšanai. Šiem nolūkiem katram 2.pensiju līmeņa dalībniekam tiek atvērts speciāls konts, kurā tiek reģistrēti kapitāla pieaugumi: likumdošanas aktos regulējamā VSOI daļa (pašlaik 2% no darba ņēmēja bruto algas) un pensiju plāna procentu ienākumi.

Iemaksas trešajā fondētajā pensiju līmenī notiek brīvprātīgi.

Fondēto pensiju līmeņu plānu pārvaldītāju darbību regulē likums „Par valsts fondēto pensiju sistēmu”, kurā ļoti strikti norādīts, kādos finanšu instrumentos un kādā apjomā var veikt līdzekļu ieguldījumus, kā arī noteikti kritēriji, pēc kuriem tiek piešķirti naudas līdzekļi. Jāatzīst, ka, neskatoties uz valsts kontroli, 2. un 3.līmeņa pensiju plānu pārvaldītājs nav materiāli atbildīgs par ieguldītiem līdzekļiem. Tas nozīmē, ka, ja likumā noteikti ierobežojumi nav pārkāpti, bet finanšu instrumentos investētās summas samazinājās (rodas zaudējumi), tad šādam pensiju plāna pārvaldītājam nav piemērotas nekādas sankcijas, bet atlīdzība par pārvaldīšanu tiek iekasēta jebkurā gadījumā.

Sankciju trūkums par neefektīvu līdzekļu pārvaldīšanu var būt izskaidrojams ar vēlmi padarīt līdzekļu pārvaldīšanu vairāk pievilcīgu. Iespējams, ka iedzīvotājiem paredzētu iespēju mainīt pārvaldītāju arī var uzskatīt par dabīgu tirgus regulētāju. Jā pārvaldītājs nespēj efektīvi darboties, līdzekļi tiek pārdalīti starp efektīvākiem fondiem. Autors uzskata, ka praksē šāds mehānisms nedarbojas. Tas, galvenokārt, saistīts ar iedzīvotāju mazu informētību par šo jautājumu, zemu sapratni finanšu jautājumos, kā arī zemu ieinteresētību par nākotnes ieņēmumiem.

Ņemot vērā analizēto informāciju un līdzekļu pārvaldītāju finanšu rādītājus par 6 darbības gadiem, tika izveidots pensiju kapitāla uzkrāšanas matemātiskais modelis MS Excel vidē. Matemātiskajā modelī ir pieņemti šādi ierobežojumi: alga katru gadu pieaug par gadījuma lieluma procentu intervālā no 0 līdz 100%; pensiju plānu peļņas normas rādītāji ir gadījuma lielumi un mainās noteiktā intervālā; pensijas kapitāls tiek uzkrāts 42 gadu laikā, veicot ikmēneša VSOI. Izstrādātais modelis spēj ģenerēt līdz 2000 ikmēneša pensiju rādītāju, kas tiek sagrupēti tabulā un aprakstīti ar statistiskiem rādītājiem un histogrammu.

Modeli var izmantot tālākai pensiju plānu analīzei, pētot dažādu faktoru ietekmi uz iedzīvotāju pensijas lielumu.